

Gordana Vulević

PSIHOANALIZA, GOVOR, JEZIK

APSTRAKT: Psihoanalitička situacija je pretežno govorna relacija, govorni događaj. Govorna komunikacija je nesvodiva na domen semantičkog. Govoriti ne znači samo saopštavati. Govor može imati konkretne efekte. U psihoanalitičkoj situaciji, kao i u svakoj govornoj relaciji, slušalac je je izložen efektima prozodije i značenjskim efektima reči. Kod primitivnih mentalnih organizacija nemogućnost semiotizacije unutrašnjih stanja dovodi do specifičnog prodora prozodijskih elemenata u govor subjekta. Ovi akustički elementi koji mogu biti u funkciji evokacije rudimentrano mentalizovanih, bezimernih, nesemiotizovana unutrašnja stanja, potencijalno mogu imati efekat na recipijenta. Prilikom tumačenja, kako u radu sa primitivnim mentalnim organizacijama, tako i u radu sa neurotičnim pacijentima, nužno je imati u vidu performativno dejstvo govora. Diskurs karakterističan za transfernu situaciju može biti oblikovan tako da proizvede želju i prikrije perzistentan manjak u biću. Smisao diskursa tada primarno ne leži u kazivanju, koliko u višku iskazivanja, performativnim efektima reči. Treba imati na umu da smisao govora analiziranog nikada nije u potpunosti uhvatljiv za analitičara, da uvek negde beži, izmiče. Kada se govor pacijenta opire tumačenju, u analitički proces se može uplesti analitičareva želja za znanjem, koja je u funkciji užitka. To dalje može usloviti zastoj u analitičkom procesu. Uspešan ishod analize treba da dovede do de-idealizacije analitičara kao subjekta za koga se predpostavlja da zna.

KLJUČNE REČI: psihoanaliza, govor, prozodija, performativ.

Nastojeći da homogenizuje objekat lingvistike Ferdinand de Saussure se opredelio za jezik (*langue*) kao objekat naučnog istraživanja. Govor (*parole*) je mnogolik i raznorodan. U njegovu oblast spada pored onog što je socijalno i normativno, sve ono što je individualno i kontingentno. Jezik je, posmatran u kontekstu svoje sinhronije, homogen i stoga idealan naučni objekat, jer predstavlja skup pravila koja su nezavisna od kontingencije govorećeg subjekta.¹

Psihoanaliza je, za razliku od strukturalne lingvistike, namesto na jezičke invarijante, usredsređena na živu reč. U fokusu psihoanalize je sve ono što je u živoj reči kontingentno, sve ono što je de Saussure odredio kao individualno, slučajno i

1 Up. Saussure F., *Opšta lingvistika*, 1989, Nolit, Beograd

stoga nebitno. Za psihoanalizu su relevantne idiosinkrazije i aberacije govorećeg subjekta, kako na semantičkom, tako i na prozodijskom planu.

Mogućnost korišćenja jezika kao pretežno simboličkog sredstva komunikacije², te organizacija diskursa u skladu sa gramatičkim pravilima datog jezika, bitno je određena održivošću stabilnih granica između subjekta i objekta. Razmatrajući odnos između govora i jezika kod različitih oblika patologije, Lakan (Lacan) tvrdi da je u *psihotičnim stanjima subjekat opredmećen u jeziku bez onog u samom jeziku dijalektičkog*, te da on tu biva „govoren namesto da govori.“³

U verbalnim halucinacijama govor subjekta se nalazi u malom *a*, u njegovoj ogledalnoj refleksiji, u njegovom imaginarnom parnjaku. Drugim rečima, fenomenologija psihoza ukazuje na to da ideal-ja govori: „...to je fantazam, ali za razliku od fantazma na koji smo ukazali u fenomenu neuroza, to je fantazam koji govori, ili bolje rečeno govoren fantazam“.⁴ Lakan ukazuje na to da je diskurs psihotičnog kontaminiran identifikacijama karakterističnim za stadijum ogledala. Za normalan razvoj karakteristična intervencija Imena Oca dovodi do detetovog napuštanja narcističkog ogledalnog odnosa sa majkom, do potiskivanja želje za majkom (kao samog i označitelja ove želje) u nesvesno. Repetitivna igra *Fort! Da!*, igra pojavljivanja i nestajanja, biva praćena modulacijama fonema o-o-o-o i a-a-a. Kao takva, ona označava trenutak separacije od majke, trenutak kada je dete rođeno u jeziku i kada njegova težnja postaje humanizovana.

Za psihozu karakterističan strukturalni defekt, po čemu se one i razlikuju od neuroza, treba tražiti u odsustvu Imena Oca na mestu Drugog, tj. u neuspehu očinske metafore. Ono što izostaje kod psihoza je primordijalna afirmacija, *Bejahung*. Prema Frojdu ona prethodi oporicanju *Verneninug*, jer omogućava registrovanje potisnutog označitelja u tekst simboličkog nesvesnog. Kako to Frojdovi tekstovi pokazuju, naročito 52. pismo Flisu, primordijalno *Bejahung* se odnosi na označitelj. Kod psihoza, ime oca je izopšteno. Događa se *Verwerfung*, što dalje rezultuje prazninom u Drugom: “U tačci u kojoj je Ime Oca pozvano na kapitulaciju...čista i jednostavna praznina nastaje i nesvesnom.“ Izopštavanje označitelja ima za posledicu ostajanje u narcističkom, ogledalnom odnosu sa majkom. To dalje „pokreće niz prerada označitelja..., dok se ne dostigne nivo na kojem se označitelj i označeno ne bivaju stabilizovani u deluzionoj metafori“.⁵

2 O jeziku kao pretežno simboličkom sistemu up. Jakobson R., 1966. *Lingvistika i poetika*, Nolit, Beograd

3 Up. Lacan, J., *Ecrits, A Selection*, 2002, W.W. Norton & Company, New York, London,

4 Up. Lacan, J., 1993, *The Psychoses*, The Seminar of Jacques Lacan, ed. J.A. Miller, Book III 1955-1956, Routledge, str. 144

5 Up. Lacan, J., 2002, *Ecrits, A Selection*, W.W. Norton & Company, New York, London, str. 207

Kod primitivnih mentalnih organizacija narušena sposobnost simbolizacije do- vodi do specifičnog prodora pre-lingvističkih i paralingvističkih elemenata u govor individue. Nemogućnost semiotizacije unutrašnjih stanja uvodi u igru zvučanje, čije usvajanje razvojno prethodi usvajanju semantike i sintakse.⁶ Bitno je naglasiti da prema savremenim lingvističkim teorijama, koje su pre svega nastojale da odgo- vore na pitanje šta to znači za jezik da bude govoren, prozodija ima esencijalnu ulogu u organizaciji usmenog govora.⁷ Volas Čejf (Wallace Chafe) je jedan od ma- lobrojnih lingvista koji je zapazio da se usmeni govor ne odvija kontinuirano, već da je segmentisan na kratke nizove reči koje karakteriše koherentna intonaciona kontura.⁸ Ove funkcionalno relevantne segmente govora, koje je Volas Čejf nazvao *intonacionim jedinicama*, moguće je prepoznati na osnovu pauza koje im slede ili im prethode, na osnovu promene u ritmu, visini ili boji glasa. U sintaksičkom smi- slu, to mogu biti kompletne rečenice (koje se sastoje iz glagola i imenice, ili gla- gola, imenice i objekta), delovi rečenice ili pojedine reči. Predpostavlja se da dis- kontinuiran tok govornog diskursa, segmenatcija na kratke govorne jedinice ome- đene prozodijskim sredstvima, reflektuju kognitivne sposobnosti govornika i slu- šaoaca. Intonaciona jedinica, koja ne sadrži više od 4-5 reči, predstavlja lingvistički ekvivalent količine informacija na koju je govornik može da se fokusira u trenutku, a koje ne prevazilaze obim kratkoročne memorije slušaoaca. I govornik i slušalac moraju da produkuju i procesuiraju govor u kratkoj jedinici vremena, u kojoj je nemoguće vraćanje na prethodno rečeno kao prilikom čitanja pisanog teksta.⁹

- 6 Up. Khul P., 2001, Speech, language and developmental change, *Emerging Cognitive abilities in Early Infancy*, Lacareda, F., Hofsen, C., Heimann, M., ed. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2001, str. 111-133
- 7 U okviru strukturalne lingvistike, uloga zvučanja se posmatrala isključivo u funkciji obrazo- vanja značenja. Up. Jakobson R., 1977, *Šest predavanja o zvuku i značenju*, Nolit, Beograd
- 8 Up. Chafe, W., 1994, *Discourse, Consciousness and Time*, The University of Chicago Press, Chicago and London
- 9 Savremene lingvističke teorije ukazuju na razlike između usmenog govora i pisanog teksta. Ove razlike su nesvodive na to što se u prvom slučaju jezik ostvaruje u zvučnom, a u drugom u grafičkom medijumu. Govor i pisani tekst se razlikuju po svojoj koncepciji koja je nezavisna od medijuma u kojem je jezik reprezentovan. U konceptualnom smislu, oralno može da označi prisustvo karakteristika usmenog govora, bilo da je diskurs pisan ili govoren. Primenjujući Čejfov metod u analizi Homerove epske poezije, Baker je pokazao da je Homerov diskurs, kao i svakodnevni usmeni govor, segmentisan na intonacione jedinice, prepoznatljive u tekstu kao male semantičke i sintaksičke celine koje se obično poklapaju sa polovinom Homerovog stiha, pre i posle srednje cezure. Kako u svakodnevnom govoru, tako i u Homerovom diskursu, na- racija teče u malim blokovima informacija, koje ne reprezentuju samo detalje slike, već i način na koji su procesuirane vizuelne informacije. Gledanje i svesnost (pod kojom Čejf podrazume- va pomenutu ograničenu mogućnost fokusiranja) su slični po tome što mogu da se usredsrede na samo mali broj detalja u trenutku. Baker navodi da ukoliko uporedimo dva teksta, oba reprezentovana u grafičkom medijumu, Tukididove i Homerove narativne deskripcije, mo-

Razmatrajući naročit govora (special speech), retoričku prozu i Homerovu epsku poeziju u kontekstu Čejfove teorije, Baker (Bakker) je ukazao da „nijedan govornik nije u potpunosti prepušten kognitivnim ograničenjima, i da kognicija nije jedini faktor koji oblikuje govor. Tačno je da se govorni diskurs može najbolje opisati kao proces, otkrivajući neka od svojstava toka svesti; ali to ne znači da je ovaj proces nevoljan i izložen pomenutim ograničenjima. Govor je svrsishodno ponašanje i često uključuje namerne izbore u pogledu prezentacije i efekata.“¹⁰ Sa dejstvo kognitivnih i retoričkih faktora se može primetiti i u svakodnevnom, pret hodno nepripremljenom govornom diskursu. Analiza jednog takvog diskursa otkriva dve velike pauze. Prva pauza nastaje usled mentalnog napora subjekta da vizualizuje scenu koju opisuje, te je možemo nazvati kognitivnom. Druga pauza se može nazvati retoričkom, jer koristi kako bi se kreirala neizvesnost na vrhuncu narativa.

Ekstremno diskontinuiran, segmentisan, govor produkovan tokom jedne analitičke seanse, koji se sastoji od tridesetak intonacionih jedinica omeđenih dugim pauzama, karakteriše ritmičko ustrojstvo diskursa koje ne proizlazi iz namerno odabranih retoričkih sredstava, niti iz mentalnog napora subjekta da vizuelizuje prizor koji opisuje. Subjekt se ne nalazi pred problemom vizuelizacije i deskripcije opaženog prizora, već je ovde po sredi odsustvo mogućnosti verbalne artikulacije unutrašnjih stanja. Aberacije u ritmu, kao i u drugim prozodijskim svojstvima govora, mogu biti u funkciji evokacije inicijalno mentalizovanih, nesemiotizovanih unutrašnjih sadržaja. Ovi bezimeni, globalni, nelinearizovani sadržaji, nepodložnih verbalizaciji sapripadni su džepovima psihoticizma. Kristeva bi govorila o irupciji semiotičke *chore*¹¹, prevrebalnog funkcionalnog stanja koje karakteriše reprezentacija, ali koje još uvek nije obuhvaćeno mrežom označitelja. Tetička faza, koja započinje

žemo otkriti određene razlike. U odnosu na Tukididov tekst, Homerov tekst je bogatiji ritmom. Ritmičnost svakako olakšava pamćenje. Tukididova proza se teško pamti. Ipak, ritam i formule u Homerovom epskoj poeziji nisu samo sredstva posredstvom kojih se olakšava memorizacija teksta; one reflektuju način na koji govornik percipira događaj koji opisuje. „Tok Homerovog diskursa ukazuje na kognitivne procese, i ovo svojstvo je u potpunosti odsutno iz Tukididovog vizualizujućeg proznog teksta. Drugim rečima, prozni narator zamišlja akt percepcije kako bi reprezentovao događaj, dok je prezentacija epskog pesnika *po sebi akt vizualizacije*.“ (Bakker, 2005, str. 67) Ukratko rečeno, jedna od razlika između usmenog govora i pisanog teksta leži u tome što usmeni govor mnogo više od pisamog teksta reflektuje kako karakteristike percepcije, tako i kognitivne kapacitete ljudske jedinice. Up. Bakker E., 1997, *Poetry in Speech, Orality and Homeric Discourse*, Cornell University Press, Ithaca and London

10 Up. Bakker E., 1997, *Poetry in Speech, Orality and Homeric Discourse*, Cornell University Press, Ithaca and London, str. 130

11 Kristeva je ovaj termin preuzela od Platona. Up. Platon, *Timaj*, EIDOS, Vrnjačka Banja, 1995, Kristeva J., 1984 *Revolution in Poetic Language*, Columbia University Press, New York, str. 239-240

tokom stadijuma ogledala i koju dovršava edipalna situacija, označava prelaz između ova dva heterogena okvira, semiotičkog i simboličkog. Ipak, ovaj prelazak nikada nije potpun. Semiotičko prodire u simboličko, što je vidljivo u poetskom jeziku: „Sva poetska iskripljavanja označiteljskog lanca i strukture označavanja se mogu razmatrati u ovom svetlu: oni podležu napadu rezidua prve simbolizacije, odnosno onim nagonima koje tetička faza nije uspela da ukloni (*relever, autheben*) povezujući ih sa označiteljem...U umetničkim praksama semiotičko – preduslov simboličkog – se otkriva kao ono što takođe destruiira simboličko, što nam dozvoljava da pretpostavimo nešto o njegovom funkcionisanju.“¹²

Poetski jezik, prema Kristevoj, kao i diskurs graničnih pacijenata, ne podleže striktno de Sosirovom pristupu jeziku. Poetski jezik, kao i nepovezani, haotični govor graničnih pacijenata prepun je akustičkih elemenata. Oni otkrivaju urušavanja označitelja, njihovu desemantizaciju, „sve dok ne počnu odzvanjati još samo kao note, glazba“ koje treba uvesti u jezički kod.¹³

Ovi akustički elementi pretežno nemaju značenje, ali potencijalno mogu imati efekat na recipijenta. U radu sa primitivnim mentalnim organizacijama važno je odmaći se od sadržaja slobodnih asocijacija kao najbitnijeg polaznog osnova za interpretaciju i fokusirati se na efekte govora. Analitičari klajnjanske škole bi rekli da tumačenja koja bi se odnosila samo na slobodne asocijacije ne bi vodile progresu u analizi, jer bi se time doticali samo integrisaniji, zreliji delovi ličnosti pacijenta. Od analitičara se očekuje da pažljivo opservira i protumači svoju kontratransfernu reakciju, te da verbalno artikuliše sadržaje koje pacijent projektuje u njega.¹⁴

Kao što je to već navedeno, nesemiotizovane psihičke sadržaje karakteriše simultanost; bitno svojstvo jezika je linearnost i sekvencijalnost. Kako bi preverbalni unutrašnji elementi bili jezički oposredovani, oni moraju biti shematizovani u skladu sa linearnim karakterom jezika. Ono što se u ovom procesu dešava uporedivo je sa procesom deskripcije vizuelnog objekta ili događaja. Baker je ukazao da opis vizuelnog prizora determinisan ograničenjima koja proističu kako iz prirode percepcije, tako i iz svojstava samog govornog procesa. Usled toga što ljudska svest može u trenutku da bude fokusirana na samo jedan detalj, kao i usled diskretne prirode govora, prizor se razlaže na pojedine detalje koji se onda prezentuju u temporalnom, linearnom redu. Drugim rečima, govor razbija simultanost događaja, kreirajući temporalan odnos između njegovih detalja. Paradoks ove vrste diskursa se, prema Bakeru, sastoji u tome što iako govor ne može a da ne linearizuje ono što opisuje, „reflektujući poredak percepcije načinjene od strane posredujuće

12 Up. Kristeva J., *Ibid*, str. 49-50

13 Up. Kristeva, J., 1989, *Moći užasa*, Naprijed, Zagreb, str. 60

14 Up. Bion, W., 1967, *Second Thoughts*, London: Heinemann, Joseph B., 1989, *Psychic Equilibrium and Psychic Change: Selected Papers of Betty Joseph*, London: Routledge

svesti, pretenzija ove vrste diskursa je da omogući neposredan pristup objektu koji se opaža, na način na koji bi to prirodna ikona, prava slika učinila.“¹⁵

Proces linearizacije u psihoanalitičkoj situaciji, kao i prilikom opisa vizuelne scene određen je od strane „posredujuće svesti“, odnosno determinisan je funkcionisanjem samog analitičara. Ovo je mesto u kome se kontratransfer može preliti u jezik. Kada je analitičar destabilizovan usled primitivnih projekcija pacijenta, on je podložniji „sećanju i želji da leči“¹⁶ što može da rezultuje shematizacijom sadržaja u skladu sa algoritmima škole kojoj pripada.

* * *

Psihoanalitička situacija je pretežno govorni događaj, govorna relacija. Za razliku od pisanog teksta, korišćenje auditivno-vokalnog kanala zahteva neposredno prisustvo recipijenta. Govor je uvek upućen nekom konkretnom pojedincu, ili nekoj konkretnoj publici. Ne može se, prema Bahtinu, zanemariti uloga drugog u stvaranju i oblikovanju iskaza. Iskaz je imanentno socijalan. Njega određuje ne samo osoba koja govori, već i osoba kojoj je upućen.¹⁷ Savremene lingvističke teorije sve više pridaju pažnju kompleksnoj interakciji između govornika i slušaoca, smatrajući da je za razliku od pisanog teksta, usmeni govor „zajednički kreiran“ od strane onoga ko govori i onoga ko sluša¹⁸.

Od pacijenta se, u analitičkoj seansi, očekuje da slobodno asociira, od analitičara da interpretira. Smatramo li da je tok i sadržaj asocijacija određen isključivo od strane pacijenta, analitičar tada ima ulogu recipijenta, tj. onoga koji prima, procesuiru i interpretira sadržaje koje dobiva od pacijenta. Ukoliko se shvati na ovaj način, komunikacija u analitičkoj seansi je svedena na klasične sheme opšte lingvistike koje, prema Bahtinu, ukazuju na aktivne procese govora kod govornika i pasivne procese primanja kod slušaoca. Drugim rečima, govor je shvaćen monološki.¹⁹

Razumevanje i tumačenje transferne situacije zahteva dijaloški pristup jeziku. Kako bi se tumačilo, neophodno je razmatrati oblikovanje narativa u kontekstu složenog odnosa između pacijenta i analitičara. U svemu ovome je, pored značenja,

15 Up. Bakker, *Ibid*, str. 59

16 Up. Bion W., 1970, *Attention and Interpretation*, London, Tavistoc Publications

17 Up. Bahtin, 1980, M., *Marksizam i teorija jezika*, Nolit, Beograd

18 Autori teksta navode da se ovu frazu preuzeli od Morsona i Emersona koji su se bavili Bahtinovim idejama o dijalogizmu. Up. Bakker E., Kahan A., 1997, Introduction, *Written Voices, Spoken Signs*, Tradition, Performance and the Epic Text, ed. E. Bakker, A. Kahan, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England

19 Up. Bahtin, M., *Ibid*

neophodno uzeti u obzir performativno dejstvo reči. Komunikacija u analitičkoj seansi je, kao i u običnoj govornoj situaciji, nesvodiva na domen semantičkog.

U analitičkoj situaciji, kao i u svakoj govornoj komunikaciji, potencijalno smo izloženi performativnom dejstvu govora. Obrazovanje koherentnog autobiografskog narativa počiva na kapacitetu subjekta da se izmesti iz sada i ovde i da se fokusira na prošla iskustva.²⁰ Priča o prošlosti je stvar sećanja, zamišljanja onoga što nije neposredno prisutno. Oprisutnjavanje odsutnog, bar u izvesnom smislu, počiva na performativnoj snazi jezika. Posredstvom snage iskazivanja prošli događaji postaju prisutni u aktuelnoj situaciji, kako za govornika tako i za slušaoca. Jedna od strategija kojoj ponekad pribegavaju govornici, govoreći o onome što se dešavalo u prošlosti, jeste korišćenje istorijskog prezenta.²¹ Efekat toga je doživljaj narativne neposrednosti.

U analitičkoj situaciji, prilikom tumačenja deskripcija prošlih, aktuelnih iskustava ili unutrašnjih stanja, nužno je imati na umu složen transforni odnos između pacijenta i analitičara. U tom smislu, za psihoanalizu je metodološki bitan Elsnerov tekst o psihodinamici ekfrazе, opisa umetničkog dela.²² Prilikom slušanja ekfrazе, navodi Elsner, treba imati na umu da je govornik uvek na pozornici, izložen pogledu publike. Iako izgleda da je on taj koji kreira ono što govori, njegov govor je bitno određen pogledima kojima je izložen. Stoga je u razmatranju ekfrazе neophodno uzeti u obzir Lakanovu teoriju o pogledu kao o objektu malo *a*, objektu koju uzrokuje želju koji je Lakan nazvao viškom užitka.²³ Višak užitka, koji prema Laknu vodi jezik, određuje sam oblik ekfrazе. Filostratov opis slike *Lov na vepra*, u koji se istovremeno upliće interpretacija slike kao reprezentacije homoseksualne želje, dovodi do toga da na kraju tog opisa nijedan element slike više nije onakav kakav je prethodno bio. Imamo li u vidu da je Filostratova ekfrazа bila namenjena mladiću u publici koga je nastojao da zavede, onda sama ekfrazа ima funkciju objekta koji uzrokuje želju, odnosno funkciju objekta malo *a*.

Elsnerov tekst može imati brojne reperkusije u pogledu pristupa i tumačenja narativa pacijenta. Videli smo da ekfrazа, koju prema udžbenicima stare retorike

20 Na nivou sržnog selfa subjekat je zarobljen u sada i ovde. Tek sa konstituisanjem autobiografskog selfa subjekat je sposobna da se izmesti iz sadašnjeg trenutka te da se fokusira na prošlost i anticipira budućnosti. Up. Damasio, A., 1998, *The Feeling of What Happens: Body and emotion in the making of consciousness*. New York: Harcourt Brace, Siegel, D., 2001, *Toward an Interpersonal Neurobiology of Developing mind: Attachment relationships, „Mindsight“ and Neural Integration*, *Infant Mental Health Journal*, Vol. 22 (1-2), 67-94

21 Up. Chafe W., *Ibid*

22 Up. Elsner J., 2004, *Seeing and Saying: A Psychoanalytic Account of Ekphrasis*, *HELIOS*, vol.31, no. 1-2, Texas University Press

23 Up. Lacan, J., 1977, *The Four Fundamental Concepts of Psycho-Analysis*, The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis, London, i Ragland, E., *The Relation between the Voice and the Gaze*. u Feldstein, Fink and Jaanus, 187-202, 1995

treba da odlikuje jasnoća i slikovitost, može da dovede istovremeno i do izlaganja i do okluzije opisivanog objekta. Na kraju Filostratovog opisa se ne može sa sigurnošću razabrati šta slika zaista prikazuje, a šta predstavlja rezultat njegove imaginacije. Za psihoanalizu je relevantno da je sam oblik diskursa određen fantazmat-ski zasićenim odnosom između govornika i slušaoca. Smisao kazivanja ovde ne leži primarno u sadržaju, već višku iskazivanja, performatinom dejstvu govora koji u navedenom primeru teži da proizvede želju i prikrije perzistentan manjak u biću. Ukazujući kako pogled elidira objekat koji gleda/opisuje, Elsnerov tekst navodi na razmišljanje o jednom od bitnih pitanja i psihoanalize i kliničke psihologije – pitanje koje se tiče mogućnosti uspostavljanja distinkcija između realnosti i fantazije.

Uzmemo li u obzir to da se u sam opis upliće dijalektika želje, iz toga sledi da je pretpostavka o mogućnosti samorazumljivog utvrđivanja ove distinkcije zabluda kako psihoanalize tako i kliničke psihologije. Lakan bi govorio o trijumfu pogleda nad okom, što je na u XI seminaru ilustrovao kroz priču o Zeuksidu i Parasiji. Gledajući zid na kojem je Parasija oslikao zastor i rekavši „*Dobro, a sada nam pokaži nam šta si naslikao iza*“, Zeuksid je pokazao da je oko prevareno (*tromper l'oeil*). Ukoliko želimo da prevarimo čoveka, govori nam Lakan, treba da mu pokažemo sliku zastora koji će ga navesti da upita šta se nalazi iza. Postavljajući pitanje šta nas to tako privlači i ushićije u *tromper l'oeil*, Lakan je odgovorio da je to „malo a oko koga se vrti bitka čija je duša *tromper l'oeil*.“²⁴

Manjak bića se potencijalno upliće u interpretacije terapeuta. Ovaj problem se naročito pleće u pitanje prevođenja, kao i u pitanje prevodivosti diskursa pacijenta na podležuće psihičke determinate njegovog govora. Frojd je u *Tumačenju snova* navodio da je tumačenje sna uporediva sa prevođenjem jednog jezika na drugi.²⁵ Ukoliko prihvatimo da je diskurs pacijenta vođen ne samo lingvističkim strukturam nesvesnog, već da je determinisan i džepovima psihotocizma, onda se prevod u analitičkoj situaciji ne može odnositi samo na prevod govora na „jezik“ nesvesnog već i na prevođenje, odnosno uvođenje preverbalnih elemenata u okvire verbalnog. Analitičar se sudara sa zidom jezika. Prema Nobusovim rečima, sama Lakanova retorika nas na to upozorava.²⁶ Poznat po svojim neologizmima, idiomima i igrama reči, Lakanov govor je prema Nobusovom mišljenju od trenutka kada se pojavio na analitičkoj sceni bio oblikovan prema retorici nesvesnog. Iako nikada nije napustio svoju tezu da je nesvesno strukturisano kao jezik, sa uvođenjem termina *lalangue*²⁷ je pokazao da je nesvesno nesvodivo na mrežu označitelja. Sa ovom teorijskom modifikacijom koincidiraju i transformacije u Lakanovom govoru koji je postao

24 Up. Lacan, J., *Ibid*, str.112

25 UP. Frojd, S., 1973, *Tumačenje snova*, Matica Srpska, Novi Sad

26 Up. Nobus, D., 2005, Quin, M., *Knowing Nothing, Staying Stupid*, 2005, Routledge

27 Up. Lacan J., 1972-73 *The Seminar. Book XX: On feminine sexuality, the Limits of Love and Knowledge (Encore)*, ed. Jacques –Alain Miller, trans. Bruce Fink, New York: W.W Northon

„sve razigranije, naizgled besmisleno, isprva nerazumljivo povezivanje polifonih zvukova.“²⁸ Njegov govorni diskurs je počeo da podseća na stil Džojsovog pisanja. Ovim je njegova retorika pokazala ne samo da je diskurs nesvodiv na nesvesne jezičke strukture i da se u njega umeće užitak, već i da smisao govora nikada nije u potpunosti uhvatljiv, da on uvek beži, da izmiče.

Kada se govor opire mogućnosti tumačenja u analitički proces se može uplesti analitičareva želja za znanjem koja je u funkciji užitka. Elsner je zapazio da kada subjekat koji opisuje ne može da otkrije jasan i jedini subjekat slike može pribeci formulacijama koje prikirivaju njegovu nemogućnost tumačenja. Neki od ovih opisa se završavaju „spektakulranim obrtima“ koji „neuspeh da se shvati ono što se pokušava videti pretvaraju u uspeh“. U analitičkoj situaciji, ovakav retorički *tour de force* rezultuje zastojem u analitičkom procesu. Klanijanska škola bi govorila o izostanku kontejnirajuće funkcije analitičara usled odsustva sposobnosti za negativno koja i uvodi u igru „nesnosnu potrebu traganja za smislom.“²⁹ Prevedeći neprevodivo, pozicionirajući sebe kao nekoga ko „zna“, analitičar postaje otelovljenje idealne, onipotentne figure iz pacijentovih fantazija. Na ovaj način van domašaja analize ostaju neki bitni problemi analiziranog – primitivne strepnje koje leže u osnovi fantazmatske kreacije svemoćnih unutrašnjih i spoljašnjih objekata, kao i problem destruktivnost koja predstavlja naličje idealizacije.

Lakan bi govorio da analiza treba da dovede do de-idealizacije analitičara. Pacijent najčešće ulazi u analizu sa idejom da analitičar „zna“ odgovore za njegove probleme. Kako bi analiza napredovala, analitičar treba da pokaže pacijentu da ne zna, jer to predstavlja jedini način na koji pacijent može da spozna svoju nesvesnu želju.³⁰ „Dovesti subjekta da imenuje sopstvenu želju, to je priroda efikasnog delanja analize. Ali, to nije pitanje prepoznavanje nečega što je već bilo tu – dato – da bude shvaćeno. Imenujući, subjekat kreira nešto novo, donosi novo prisustvo u svetu. On uvodi prisustvo kao takvo... Samo na tom nivou se može shvatiti interpretacija“³¹ Drugim rečima, interpretacija analitičara koja izvodi pacijenta iz domena Imaginarnih relacija ima kao efekat konstituisanje relacije sa Drugim. Osvrćući sa na Lakanove tekstove koji su se odnosili na ulogu govora u analitičkoj situaciji, Šošana Felman (Shoshana Felman) navodi da ono što se iz njih može iščitati jeste da je funkcija interpretacije esencijalno performativna; interpretacija ima transformišući, strukturišući efekat. U slučaju Malog Dika, imenovanje edipalnih težnji od strane M. Klajn uvodi Dika u simbolički poredak: „Inicijalna

28 UP. Nobus, D., *Ibid*, str. 78

29 Up. Bion W., 1970, *Attention and Interpretation*, London, Tavistoc Publications

30 Up. Jevremović, P. 1998, Žak Lakan: Transfer (Seminar VIII 1960-1961), *Ontologija i psihoanaliza*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd

31 Up. Lacan, J., 1978, *The Seminar of Jacques Lacan, Book II*, ed. by J.A. Miller. Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Sydney, str.229

rečenica kliničara: *Dik-mali voz, Otac-veliki voz, Dik ide u mamu*, ne funkcioniše kao konstativ već kao performativ. Uspeh interpretacije, njena klinička efikasnost, ne proističe iz tačnosti značenja (želiš da imaš seksualni odnos sa majkom) već iz načina na koji diskurs Drugog situira dete u jeziku u odnosu na ljude koji ga okružuju, koji su mu bliski.³²

U ovom tekstu bilo je reči o tome da je diskurs pacijenta određen fantazmatiskim doživljajem analitičara. Ukoliko bi smatrali da iz pacijenta isključivo „Ono govori“, zanemarili bismo potencijalne efekte govora samog analitičara. Jedno od mogućih dejstava analitičarevih reči jeste da analizirani pounutri njegov način shematizacije psihičkih sadržaja. Tako će unutrašnji svet i sam govor pacijenta biti naseljen govorom drugog, analitičara. Od analitičara se očekuje da prepozna svoj sopstveni govor u invertovanom obliku. Efikasnost analitičkog tretmana zavisi od toga da li interpretacija analitičara usklađena sa onim što pacijent govori ili je ona pre svega odraz pountrenog diskursa psihoanalitičke teorije.

Sažimajući do sada rečeno, u psihoanalitičkoj situaciji analitičar je izložen kako efektima prozodije tako i značenjskim efektima reči. Prilikom tumačenja, kako u radu sa primitivnim mentalnim organizacijama, tako i sa neurotičnim pacijentima, nužno je imati u vidu performativno dejstvo govora. Kao polazni osnov za tumačenje analitičar ne uzima samo sadržaj slobodnih asocijacija, već i performativne efekte govora. U susretu sa govorom koji potencijalno izmiče mogućnosti tumačenja, napredak terapijskog procesa je bitno određen analitičarevim kapacitetom da podnese sopstveno neznanje i neizvesnost.

Gordana Vulević
Odeljenje za psihologiju
Filozofski fakultet, Beograd

32 Up. Felman, S., 1987, *Jacque Lacan and the Adventure of Insight*, Psychoanalysis in Contemporary Culture, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, str. 114

Gordana Vulević

Psychoanalysis, Speech, Language

(Summary)

Psychoanalytical situation is mainly speech relation, a speech event. Speech communication cannot be reduced to semantic domain. To speak is not solely to say. Speech can have concrete effects. In psychoanalytical situation, as in any speech relation, listener is exposed to both prosodic effects and effects of words. At primitive mental organizations, inability of semiotization of inner states leads to specific intrusion of prosodic elements in subject's speech. These acoustic elements, which can be in function of evocation of rudimentary metalized, unnamed, non-semiotized inner states, can, potentially, have effect on recipient. In interpretation, whether working with patients with primitive mental organizations or with neurotics, it is necessary to have in view these performative effects of speech. Discourse characteristic for transfer situation can be shaped in such a way to produce desire and hide persistent lack in being. The discourse's meaning than does not lie primarily in speech as in excess of saying, in performativity effects of words. It should be kept in mind that the meaning of patients speech never unfolds fully for the analyst, that it slips through, fiddles away... When patient's speech resists interpretation, analyst's desire for knowledge can interfere in analytical process thus leading to its impasse. Successful outcome of analysis should lead to de-idealization of analyst as subject who is supposed to know.

KEY WORDS: psychoanalysis, speech, prosody, performative.